

Szólásszabadság és blaszfémia

A jogi megközelítés megkerülhetetlen összetettségéről

TÖRÖK BERNÁT*

Az arról való közös gondolkodás, hogy mit kezdjünk a blaszfémiával, a szólásszabadság felől nézve kétségkívül az egyik legizgalmasabb témáról szól. Az izgalmat ebben az értelemben elsősorban nem a *Charlie Hebdo* szomorú tragédiája miatti aktualitás jelenti, hanem az, hogy a blaszfémia páratlanul sokszínűen veti föl a közvetlenül a szólásszabadságra, közvetett módon viszont azon jócskán túlmutató kérdéseinket. Azon nagy témák egyike, amelyekkel jól demonstrálható, hogy a szólásszabadság kérdései mindig túlmutatnak önmagukon: a véleményszabadságot vizsgálva demokráciánk állapotáról, minőségéről, jellemzőiről kapunk képet. A véleményszabadság és a nyugati civilizáció jó ideje bensőséges kapcsolatban állnak egymással, ezért a véleménynyilvánítás határait keresve saját magunkról mint társadalomról, demokratikus közösségről is újból és újból megfogalmazzuk alapvető gondolatainkat. Ezekben a közös gondolkodásokban pedig értelemszerűen éppen az érzékeny kérdések feldolgozása a legtanulságosabb, mivel azok fedik fel leginkább az érvelések mélyén nyugvó megfontolásokat. Ilyen érzékeny kérdés az, hogy mit kezdjünk a blaszfémiával, van-e dolga vele jognak és állami kényszernek.¹

Az elején szeretném tisztázni, hogy az én értelmezésemben ennek a gondolkodásnak mi is a tárgya, mi a blaszfémia. Érdeemes talán azzal kezdeni, hogy mi nem az: nem tárgya a vallási csoport elleni gyűlöletkeltés problémaköre, de még a vallásosokkal szembeni gyalázkodás sem. Nem azokról a megnyilvánulásokról beszélek tehát, amelyek közvetlenül támadnak egy társadalmi csoportot, személyeket, valamely vallás követőit vagy egyház híveit. A blaszfémia esetében magát a vallást, annak hittételeit, tisztelt személyeit sértő, kifigurázó, gyalázó megnyilvánulások állnak a középpontban. Az nem kérdés számomra, hogy a vallásos embereket ugyanolyan védelem illeti meg az uszítással (egyes esetekben pedig – például a médiaszabályozásban – a gyalázkodással) szemben, mint bármely más, a személyiség valamely lényeges vonása alapján azonosítható társadalmi csoportot.

* Főtanácsadó, Magyar Alkotmánybíróság. E-mail: torok@mkab.hu

¹ Az előadás néhány ponton egy korábbi írásomra támaszkodott. L. TÖRÖK Bernát: Védhetjük-e a vallás(os)okat a blaszfémiától? In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 187.

A konferencia felépítése egy másik alapvető szempontra is rögtön az elején felhívja a figyelmünket. A szervezők a mai diskurzust két részre bontották (filozófiai-történeti, illetve jogi megközelítésre), hangsúlyozva ezzel a téma sokrétűségét. A magam részéről nagyon örülök ennek, mert bár ezek a rétegek nyilván nem választhatók vagy választandók le egymásról, mégis fontos hangsúlyozni az egyes aspektusok sajátos logikáját, elveit. A jogi megközelítés esetén kifejezetten fontosnak tartom ezt a tisztázást: ebben a körben a blaszfémia jogi kezelésének, az állami kényszer lehetőségének és az esetleges hatósági beavatkozás mértékének a kérdését vizsgáljuk. Bár ez nem független az ilyen tartalmú megszólalások morális vagy kulturális megítélésétől, mégis határozottan sajátos dimenziót jelent. Az, hogy államilag kikényszeríthető jogi norma adott esetben nem állítható fel, nem jelenti azt, hogy ne lenne más – a jelen esetben mindenekelőtt erkölcsi – természetű, nagyon is világos és követendő elvárás egy cselekvésre. A blaszfémia kapcsán általában, a *Charlie Hebdo* tragédiája kapcsán pedig konkrétan is megfigyelhető volt hazánkban, hogy odáig viszonylag könnyen eljutott a párbeszédet folytatók túlnyomó többsége, hogy nem helyes mások méltányolandó érzékenységét sértő rajzokat publikálni. „Tessenek máshogy kifejezni magukat!” – szölt a többségi álláspont. A nehéz kérdés azonban éppen akkor jön a jogász számára, ha valaki mégis így fejezi ki magát. Hogyan és meddig igazolható a jog válasza erre? Az alapjogi gondolkodás középpontjában ugyanis most sem állhat más, mint az igazolhatóság: mércéinket és lépéseinket ebben a körben nem elég egyéni meggyőződéseink és érzéseink szerint alakítani, hanem olyan megoldásra kell törekednünk, amely minél inkább belátható és kiszámítható minden érintett számára. Törekednünk kell tehát arra, hogy a blaszfémia adandó jogi válaszunk minél koherensebben illeszkedjék alkotmányos tételeink közé. Ebben a rövid előadásban mindössze annyi a célom, hogy egy-két olyan szempontot felvillantsak, amelyet különösen hangsúlyosnak látok e törekvés számára.

1. A blaszfémiával okozott bántalom

Döntő jelentőségű kérdés, hogy beszélhetünk-e a blaszfém kifejezések által okozott sérelemről, és ha igen, akkor kit ér ez a sérelem, és miben ragadható meg. A szólásszabadság kiemelt alkotmányos védelme mellett érvelők egy csoportjának hangsúlyos érve, hogy ezt a szabadságot azért vagy azért is védhetjük különös erővel, mert a szólás eleve kevésbé ártalmas, mint más cselekedetek, nem tud olyan sérelmet okozni, mint a materiálisan megragadható hátránnyal járó egyéb tettek.² Ahogy a gúnyolódásra válaszoló angol gyerekmondóka fogalmaz: „Összetörhetsz kővel, bottal, de nem ártatsz nekem szóval.”³ Különösen fontos elemmé tud válni ez az érvelés azoknak az individualista igazolásoknak a számára, amelyek a szólásszabadság lényegét az egyéni önkifejezésben és autonómiában látják.

² A „mérsékeltbb ártalom” gondolata változatos formákban és hangsúlyokkal jelenik meg a szakirodalomban. L. pl. Martin H. REDISH: *Freedom of Expression: A Critical Analysis*. Charlottesville, Michie, 1984. 5.; vagy Ronald DWORIN: *Taking Rights Seriously*. London, Duckworth, 1977. 200–203.

³ „Sticks and stones may break my bones, but names will never hurt me.”

A szólásszabadság legátfogóbb, a hozzá tapadó tételeket legkoherensebben magyarázó igazolás azonban nem ez, hanem a véleménynyilvánítás szabadságának a modern demokráciában, a demokratikus közvéleményben és társadalomban betöltött sajátos szerepe.⁴ Ennek a felfogásnak a meghatározó szerepe a magyar joggyakorlatban (is) egyértelműen kimutatható, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy teljesen el kellene vagy el lehetne felejtenünk az individuális érveket.⁵ Ha innen közelítjük meg a szólásszabadság kérdéseit, akkor nem vagyunk rászorulva arra, hogy „a szólások ártalmatlanságának feltevéséből” induljunk ki. Ez annál inkább üdvözlendő, mivel ez a feltevés ebben az általánosító formájában inkább tévesnek tűnik számomra, mint hogy kiindulópontként fogadjam el. Ha az emberi személyt a maga teljességében, testi-lelki-szellemi egységében szemléljük, akkor be kell látnunk, hogy a beszéddel okozott immateriális ártalmak valóságosak és akár fájdalmasak is lehetnek. A szólással okozható lelki sérelem, bántalom léte – bár más természetű, mint a fizikai fájdalom vagy egyéb materiális következmények – nem tagadható. A szólásszabadság demokratikus igazolásán alapuló doktrína nem is teszi ezt: nem a kifejezések ártalmatlan voltára (is) hivatkozva oltalmazza azokat, hanem éppen a bántalmak ellenére, amelyeket okozhatnak.⁶ Egyes sérelmek esetén, legyenek azok akár döntően lelki, érzelmi megrázkódtatások, a jog fellép a véleményszabadsággal szemben, más ártalmakra viszont – annak érdekében, hogy a szólásszabadság betölthesse a demokráciában nélkülözhetetlen szerepét – helyesebbnek, megfelelőbbnek látja az állami kényszeren kívüli társadalmi válaszokat.

A jogi megközelítés szempontjából tehát az első dolgunk az, hogy körbejárjuk: a blaszfémiával okozott sérelem hol helyezkedik el a jogi értékelés mércéi alapján. Ennek során a következő szempontokra mindenképpen figyelemmel kell lennünk. Egyrészt azok a közlések, amelyekről – a korábban adott definíció értelmében – most beszélek, nem érintik a vallásszabadságból eredő alanyi jogok gyakorolását. Abban az esetben kétségkívül fennáll a jogvédelem szükségessége, ha valaki úgy ad hangot vallásellenes nézeteinek, hogy azzal hívó emberek joggyakorlását akadályozza, nehezíti, zavarja (például körmenet mellett üvöltözik, vagy más szertartást megzavar). A blaszfém közlések pusztá közzététele további körülmények híján nem tartozik ebbe az esetkörbe.

Másrészt a blaszfém megnyilvánulások abban a tekintetben sem sértenek alanyi jogokat, hogy konkrét személyek séртеgetését jelentenek: ez esetben az ártalom jogi kezelése megint csak általánosan elfogadott. De ennél többről is szó van. Bár kétségkívül adódhatnak nehéz elhatárolási helyzetek, a blaszfémia önmagában egyéb tekintetben sem irányul közvetlenül a hívók mint

⁴ Ez az igazolás maga is kétféle megközelítést fed le. Az egyik a szólásszabadság értékét abban látja, hogy elengedhetetlen a demokrácia lényegét jelentő közös, tájékozott döntéshozatalhoz; Alexander MEIKLEJOHN: *Free Speech and its Relation to Self-Government*. New York, Harper, 1948; Robert H. BORK: *Neutral Principles and Some First Amendment Problems*. 1 *Indiana Law Journal* (1971) 20. A másik megközelítés a szólásszabadság értékét mindeneke előtt abban ragadja meg, hogy mindenki számára megnyitja a lehetőséget a demokratikus közösség életébe való bekapcsolódásra; Robert POST: *Részvételi demokrácia és szólásszabadság*. In *Medias Res*, 2014/1.

⁵ L. részletesen: TÖRÖK Bernát: *A közlések alkotmányos alapértéke a szólásszabadság magyar koncepciójában*. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 203.

⁶ Frederick SCHAUER: *Harm(s) and the First Amendment*. *The Supreme Court Review* (2012) 81. Magyarul l. in: Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok*. (Szerk.: Koltay András.) Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

társadalmi csoport ellen abban az értelemben, hogy valamely vallás követőit személyükben támadná – úgy, ahogy a rasszista beszéd teszi a társadalom valamely csoportjával. Nem tudjuk tehát mechanikusan felhívni a rasszista beszéddel szembeni jogi megoldásokat. Ezek a megoldások azonban annyiból még így is érdekesek számunkra, hogy rámutatnak arra: a jog bizonyos esetben reagál a szólás pusztá meghallgatásából eredő bántalmakra, lelki sérelmekre (ilyen megoldás például a magyar jogban a „foglyul ejtett közönség”⁷ vagy az „átsugárzás”⁸ intézménye).

Harmadrészt a blaszfémia alapesetben a vallási meggyőződés egyes elemeiről (dogmáiról, személyeiről) beszél úgy, hogy az sértő, gúnyoló, bántó. A kérdés tehát az, van-e érvünk arra, hogy jogi lépést igénylő vagy engedő ártalomként, lelki fájdalomként tekintünk arra a még közvetetebb átsugárzásra, amit a hívők éreznek akkor, amikor a meggyőződésüket éri sérelem. Megállapíthatjuk, hogy a jog általában nem véd a meggyőződésünk ellen irányuló közlésektől. Politikai vagy kulturális meggyőződésünk vagy esztétikai „meggyőződésünk”, érzékünk háborítatlanságát nem kívánjuk jogi eszközökkel biztosítani, holott lelki bántalmat igenis érezhetünk az általunk felháborítóknak, provokatívnak gondolt megnyilvánulások hatására.⁹

Ennek ellenére azt gondolom, lehet érvünk arra, hogy a vallási meggyőződéssel másképp bánjunk. A jogi igazolás szükségessége, a jog racionalitása nem zárhatja ki azt, hogy a valóságot, az emberi természetet kihagyjuk a mérlegelésből: a vallásosság a hívő emberek identitásának sajátos eleme, az ember, ha van neki, minden más meggyőződésénél mélyebben és teljesebben kötődik a hitéhez. A vallás az ember lelki, szellemi, erkölcsi valójának egészét átjárja, minden más gondolatnál vagy eszménél bensőségesebben határozza meg a személyiségét. A vallás az ember méltóságának különösen intim szférája.¹⁰ Nem véletlen, hogy a vallásszabadság kialakulásának meghatározó szerepe volt az alapvető jogok elismerésében, és a történeti hagyomány a vallást az önkifejezés más formái fölé helyezte. Ez oda vezetett, hogy a vallást kiemelték a gondolat egyéb formái közül, és védelmét külön szabályokban garantálják a nemzetközi emberi jogi dokumentumok és az alkotmányok.¹¹ A magyar Alkotmánybíróság is rámutatott arra, hogy – a vallásszabadság és az emberi méltóság szoros összefüggéséből következően – a vallási meggyőződés vagy az abból fakadó cselekedet különös alkotmányos védelmet igényel és érdemel.¹² Mindezek alapján azt gondolom, hogy a blaszfémiával összefüggésben – bár sajátosan közvetett módon jelentkezik, de – van olyan ártalom, amelyre a jog reagálhat valamilyen sajátos formában.

⁷ 95/2008. (VI. 23.) AB határozat.

⁸ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat.

⁹ Ne becsljük le e tekintetben még az esztétikai érzéket se! Az építészet szépsége és társadalomformáló ereje iránt elkötelezettekkel könnyen megeshet például, hogy fizikai fájdalommal felérő negatív érzésekkel kénytelenek végigsétálni városaink utcáin, kifogásainknak mégsem tudnak jogi eszközökkel érvényt szerezni.

¹⁰ Jogos kérdésként vehető fel, hogy adott esetben más lelkiismereti meggyőzések mellett is felhozhatók-e hasonló érvek. A blaszfémia kapcsán ez a kérdés nyitva hagyható, és az tűnik relevánsnak, hogy a vallásos hitre egészen biztosan igazak ezek a megállapítások.

¹¹ PACZOLAY Péter: A lelkiismereti és vallásszabadság. In: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 532.

¹² „Az általános személyiségi jogból folyó cselekvési szabadságnak különös súlyt ad, ha a személyiség lényegét érintő lelkiismereti vagy vallási meggyőződésből fakad a cselekedet.” 4/1993. (II. 28.) AB határozat, indokolás, A) I.1. a) pont.

2. A jogi megközelítés mérlegelendő szempontjai

Ha el is ismerjük a blaszfém közlésekkel okozott bántalom létét, és látunk is lehetőséget valamilyen jogi válasz kidolgozására, még mindig számba kell vennünk azokat a szempontokat, amelyek döntő mértékben befolyásolják, hogy mit kezdjünk jogilag ezzel az ártalommal. Úgy is mondhatnám: a jogi értékelésben milyen érvek árnyalják a „ne tessék ilyeneket mondani, mert senkinek ne tessék ártani semmilyen mértékben” erkölcsi igazságát? A következő érveket feltétlenül ilyenek látom.

Először is be kell látnunk, hogy nagyon nehéz mércét találni ennek a lelki fájdalomnak a meghatározásához. Még annál is nehezebb, mint az általánosító (vagyis nem konkrét személy ellen irányuló) rasszista beszéd esetében. Utóbbi körben a minden ember egyenlő méltóságának alkotmányos követelményéből hamarabb bonthatók ki azok az elemek, amelyek szerint egy megnyilatkozás objektív értelemben is sérelmesnek tekinthető. A blaszfémia okozta fájdalom, egyáltalán: egy közlés „blaszfém” minősítése, sokkal inkább függ egyéni vagy csoportos érzékenységektől.¹³ Egészen biztos, hogy a szólásszabadság korlátozását nem szabad különös érzékenységekre szabni. Mindezzel együtt jogalkalmazóinkra rá kell tudnunk bízni, hogy objektív kapaszkodókat találjanak.

Másodszor, senki nincs felmentve az alól, hogy a közlést igyekezzen úgy érteni, ahogy közölték. Azt értem ezen, hogy a megszólalást a maga kontextusában kell értékelní. Nem lehet például megalapozott véleményt mondani egy karikatúráról, ha csak az ember orra elé dugják, hogy háborodjon föl rajta, miközben ő semmit nem tud megszületésének körülményeiről. A jogalkalmazóknak ezt az elvárást különösen szigorúan kell venniük, nekik kifejezetten érzékenynek kell lenniük a közlő objektíve megállapítható szempontjaira, mivel mérlegelésük a közlő alapjogát érinti.

Ha eleget teszünk az előbbi elvárásnak, azaz nem „öncélúan kiemelve”, hanem kontextusában értékeljük a megnyilvánulásokat, akkor sokszor be kell ismernünk, hogy a blaszfém megfogalmazások mögött nem az „öncélú sértegetés vagy megbotránkoztatás” szándéka húzódik meg, hanem olyan indíték, amely magas alkotmányos védelmet kap, mivel szoros kapcsolatban áll a szólásszabadság igazolásával. Az ilyen megszólalások sokszor kötődnek valódi közvitához, demokratikus társadalmi párbeszédhez. Érdemes fontolóra venni, hogy ez abból az alapállásból nézve törvényszerűen van így, amely szerint a vallás nem magánügy: ez az állítás nemcsak az egyházak társadalmi szerepére vonatkozik, hanem arra is, hogy a hívők részéről legitimnek tekintendő a világnézeti, vallási érvek képviselése a közéletben, ami ugyanakkor a velük vitatkozókat is feljogosítja ezeknek az érveknek a támadására. A legszélsőségesebb, ámde éppen a *Charlie Hebdo* tragédia kapcsán sajnos nem teoretikus példával élve: ha valaki az istene nevében megöl másokat, akkor az miért ne lenne állítható, akár kihívóan is, hogy márpedig ilyen isten nincs. És még ha nincs is a legszorosabban vett közügy, amelyhez az adott közlés kapcsolódna, a vallásokat érintő beszéd sok esetben akkor is a szélesebb értelemben vett közvita, társadalmi párbeszéd része.

¹³ Harold J. Laski figyelemre méltóan fogalmaz: „A történelem megtanított rá, hogy jóformán nincs olyan nézet, amelyet vallásos emberek bizonyos körülmények között ne tekinthetnének istenkáromlásnak.” Harold J. LASKI: A szellem szabadsága. In: LUDASSY Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II.* Budapest, Atlantisz, 1992. 14.

Végül a blaszfémiával kapcsolatban is sokszor hallható érv a szólásszabadság korlátozása mellett, hogy korlátaink voltaképpen nem is a tartalmat, hanem csupán a véleménynyilvánítás stílusát, formáját érintik. Ez az érvelés értelemszerűen adottnak veszi, hogy a véleménynyilvánítás tartalma és stílusa elválasztható egymástól és külön kezelhető. Úgy látja, hogy ha csak a formát korlátozzuk, akkor a tartalom sértetlen maradhat. Óvatosnak kell lennünk ezzel. A tartalom és a stílus közti különbségtétel hangsúlyozása azt feltételezi, hogy minden állítást lényegi jelentésváltozás nélkül ki lehet fejezni sértő vagy nem sértő formában is. Ez azonban nem általánosítható: gyakran, sőt talán legtöbbször, a vélemény tartalma és a kifejezés stílusa egészen szorosán, szétválaszthatatlanul összekapcsolódik, és együtt adja ki magát a véleménynyilvánítást.¹⁴

3. Egy lehetséges jogi válasz

A számba vett szempontok alapján álláspontom szerint a blaszfém közlések esetére szabott állami beavatkozás nem jelenthet generális tiltást, különösen nem jelentheti annak legszigorúbb formáját, a büntetőjogi szankcionálást. Igazolhatónak, azaz alkotmányos elveinkkel és a szólásszabadság mércéivel összeegyeztethetőnek látom azonban, ha a jog a vallásos meggyőződés kitüntetett helyére tekintettel plusz figyelmet, körültekintést vár el a közlőtől. A blaszfémiával szembeni fellépésnek ez esetben az a legitim célja, hogy az emberi méltóság alapján óvja a hívő emberek vallásos szféráját. Senkinek ne lehessen „csak úgy” az arcába vágni, hogy az, ami számára a legszentebb, az egyébként sértegetés, gúny tárgyává tehető. Ez a védelem ugyanakkor már azzal is elérhető, ha a vallásos emberek – akaratak ellenére – nem válhatnak célpontjává a vallási meggyőződésükre nézve sértő megnyilvánulásoknak. A kitűzött legitim cél érdekében ennyire van szükség, nem többre. Arra már senki nem tarthat jogosan igényt, hogy ne kelljen azzal a tudattal élnie, hogy valakik valahol az ő vallását gúnyoló kifejezésekkel élnek. Olyan szabályozás kialakítását látom indokolhatónak, amely biztosítja a hívőknek, hogy – ha szeretnének, akkor – kitérjenek az ilyen vélemények, kifejezések elől. Egy ilyen szabályozás az esetek döntő többségében nem tilalomként jelenne meg, hanem sokkal inkább a szólásszabadság gyakorlásának tömegkommunikációs eszközök szerint változó formai követelményeként. Hasonló következtetésre jutott a Velencei Bizottság is, amely a blaszfémia szabályozásáról 2008-ban megfogalmazott átfogó jelentésében úgy fogalmaz: „Bár kétségtelen, hogy egy demokráciában (a gyűlöletkeltés kivételével) minden gondolatot, legyen az meghökkentő vagy zavaró, védelem illet, nem mindegyik gondolat érdemli meg, hogy terjesszék.”¹⁵ Vagyis a terjesztés, a társadalom széles rétegeihez való eljutás szabályozható, feltételek közé szorítható, amiben kitüntetett szereppel bírhat a médiaszabályozás. Ez azonban már nagyon más állítás ahhoz képest, ha ezeket a

¹⁴ Bár kicsit sántít a hasonlat, mondható, hogy a zeneművészet szabadságával kapcsolatban is nehéz lenne védeni azt az állítást, mely szerint mindenkinek szabad zenét szereznie, de csak úgy, ahogy Mozart vagy Bartók tette.

¹⁵ Report on the relationship between freedom of expression and freedom of religion: The issue of regulation and prosecution of blasphemy, religious insult and incitement to religious hatred. Adopted by the Venice Commission at its 76th Plenary Session (2008. október 17–18, Velence).

gondolatokat (pontosabban azok közzétételét) eleve be akarnánk tiltani. Akkor is más, ha ezek a megfontolásaink egyébként bizonyos tömegkommunikációs eszközök, például a köztéri plakátok esetében akár tiltást is alátámaszthatnak.

Két megjegyzéssel zárnam rövid áttekintésemet. Az egyik azt a kérdést próbálja mélyebben megragadni, hogy egy ilyen visszafogott, az alkotmányossági követelmények szerint arányosnak tekinthető fellépéssel mit nyerünk meg a magunk számára. Meggyőződésem szerint sokat. Neville Cox arra a következtetésre jut, hogy a blaszfémia korlátozása körüli vitában végső soron a szekuláris nyugati társadalmak vallásokkal szembeni ellenérzése kerül napvilágra.¹⁶ Az említett szabályozás kialakítása kitör ebből, és a jog eszközeivel is elismeri, hogy nincsenek ilyen ellenérzéseink. Sőt ennél többet is tesz: kifejezi, hogy nem is vagyunk közömbösek a vallásokkal, azok társadalmi szerepével, a hívők vallási meggyőződésével szemben.¹⁷ Olyan megoldás ez továbbá, amely egyensúlyt teremt az egyéni szólásszabadság és a hitbeli kérdésekhez kötődő sajátos közösségi érdek között. A társadalmi pluralitás olyan tiszteletben tartását tükrözi, amely senki jogát nem vonja kétségbe egyéni (akár meghökkentő) nézeteinek közlésére, de figyelemmel van jól körülírható és igazolható közösségi szempontokra is. Rowan Williams morális érvelése nyomán mondhatjuk: ez a szabályozás a jogilag igazolható mértékben kifejezi, hogy a másik „jelen van”, és fontosnak tartjuk a szempontjait.¹⁸

A másik megjegyzés – amelynek azonban most nem járok utána – az, hogy a fenti általános megoldás mellett azért nem zárhatók ki olyan speciális helyzetek, amelyekben további tényállási elemek nyomán el lehet jutni akár szigorúbb fellépési lehetőséghez is. A blaszfémia kapcsán nem zárható ki eleve sem az, hogy kiélezett társadalmi szituációban a közrend komoly veszélyeztetése merülhet föl, sem az, hogy egy súlyosan obszcén ábrázolás a közerkölcsbe ütközhet. Ezek azonban már a szólásszabadság más jellegű, nagy óvatossággal kezelendő korlátozási indokai.

¹⁶ Neville COX: *Blasphemy, Holocaust Denial, and the Control of Profoundly Unacceptable Speech*. 62 *The American Journal of Comparative Law* (2014), 756–759.

¹⁷ Az állam világnézeti semlegességének és az állam közömbösségének megkülönböztetésére I. SCHANDA Balázs: *Magyar állami egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2000. 58–63.

¹⁸ Rowan WILLIAMS: A vallási gyűlölet és a vallás megsértése. In: uő.: *A hit szerepe a mai világban*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2014. 165–179.